

Geluk: doel & gevoel

Jacob Voorthuis

Laten we beginnen de middelen aan te wenden tot ons doel. [...] Daar begint de ellende al: wat is precies ons doel? Waar doen we het voor? Waarom maakt de kunstenaar kunst, waarom de architect zijn ontwerp, waarom de ingenieur zijn kunstwerk? Waarom zorgen we voor ons leven? Dit zijn grote vragen die we nu juist bij een onderwerp als de esthetiek niet uit de weg mogen gaan. Als de esthetiek de discipline is dat zich bezig houdt met het denken over kwaliteiten, het omschrijven van kwaliteiten en de voorwaardelijkheid van hun bestaan en hun werking onderzoekt dan mag die discipline zich niet onthouden van Is het zodat we *goed* dood kunnen gaan, zoals Heidegger beweerde? Zoals Achilles er voor koos om jong en als beroemdste soldaat aller tijden een heroïsche dood te sterven, vol met de eer van zijn cultuur, liever dan een lang en rustig leven beschoren te zijn in een idyllisch landschap met vrouwen, vrienden en kinderen. Of, zoals de soldaat na de eerste wereld oorlog een lang en rustig leven verkoos boven de glorie van een onbegrijpelijke, wrede oorlog deels ingegeven door een verkeerd begrepen Darwinisme? Doe je het zodat je jezelf kan meten aan anderen? Doe je het omdat het je plicht is, omdat je ertoe aan bent gezet door ouders en samenleving? Wat wil je precies op je grafsteen hebben staan? Wil je dood kunnen gaan met het gevoel dat je het *my way* hebt gedaan, dat je er iets van gemaakt hebt? En geloof je dat ook zelf? Doe je het omdat je in de hemel denkt te komen? Een eeuwig leven krijgt toegewezen waarin je eindelijk de viool kan leren spelen of Rubick's Cube kan oplossen? Doe je het omdat je van iemand houdt? *The pursuit of happiness*, is dat ons doel, de eeuwig herhalende queeste naar het geluk? Het wordt vaak zo gezegd. En natuurlijk is geluk, net als het goede, en net als schoonheid een metawoord. Het krijgt zijn vulling en kracht vanuit de situatie, vanuit de sociale constructie, het netwerk van gebruik, waar het zijn stabiele betekenis en bereik aan ontleent. Het is het geprojecteerde eindpunt vanuit een specifiek perspectief.

Er is naar mijn weten geen religie die ons niet op één of andere manier aanmoedigt een goed leven te leiden met een beloning in het vooruitzicht: dáár doen we het voor! Religies hebben antwoorden. Religies, maar ook het piscische aspect van de filosofie, van in feite iedere discipline, hebben het zoeken ingeruild voor een vondst waar ze het mee doen: een antwoord. Zelfs de theologische filosofie van Spinoza, de man die wat mij betreft het dichtst bij een voor mij bevredigend of in ieder geval diep gewenst antwoord is gekomen, biedt een beloning: een goed leven *is* zijn eigen beloning; een slecht leven *is* zijn eigen straf. Het kwal zijn van de kwal die mensen misbruikt is al straf genoeg.

Een antwoord is zowel een *anti-woord*, een tegenwoord, een response op de vraag waarmee de ruimte ingericht kan worden naar de inzichten voortkomend uit dat antwoord en een *ante-woord*, oftewel een voorwoord waarmee de kritiek en de ketterij wordt geanticipeerd, waarmee het zichzelf verscherpt in de reflectie. De filosofie kan niet zonder dergelijke antwoorden maar probeert toch te zoeken naar de voorwaarden waarop zo'n vraag gesteld kan worden en de voorwaarden op basis waarvan het antwoord geldig en legitiem verklaard kan worden. Daarvoor moet het zichzelf goed oefenen. Religies maar ook het pistische aspect van ieder discipline, dat wil zeggen het netwerk van aannames, axioma's waarop al ons handelen, als ons vinden uiteindelijk berust, noem het het paradigma, dat, voor voor het geval u, mijn lezer daar anders over denkt *nooit en te nimmer* kan worden bewezen, laten die exploratie niet makkelijk toe, ze zijn hem voor met allerlei tactieken en strategieën die Kuhn en Latour en velen met hen hebben beschreven. *Normal science, geloofsovertuigingen, modes, ideologische bewegingen, bewegingen in de kunst* zijn uit op de exploratie van het binnengebied van hun geloofsruimte en op de correctie van het afwijkende daarbuiten. De pioniers exploreren en buiten. Of liever gezegd de pioniers kennen het onderscheid tussen buiten en binnen niet. Om een voorbeeld te noemen. Een van de grootste tragedies in de geschiedenis van de filosofie is het ontstaan van een binnenruimte, een academisme omtrent een zuiver sociaal verschijnsel waarmee middelmatige filosofen zichzelf van elkaar willen onderscheiden, namelijk het onderscheid tussen een zogenaamde analytische traditie en continentale traditie. Het gevecht doet denken aan de haarscherpe satires van Johnathan Swift waar de bevolking van een eiland zich onderscheidt in twee politieke partijen, de *little-endians* en de *big-endians*. Het grote verschil waarmee ze elkaar in het debat te lijf gaan, is de keuze voor welk uiteinde van het gekookte ei dat ze 's ochtends openbreken bij het ontbijt. Grote filosofen hebben dergelijke hiërarchiserende tactieken niet nodig alhoewel ze zelf wel vaak de binnenruimte definiëren waarin hun apostelen dan vervolgens hun intrek nemen.

Enfin, terug naar de zaak. We doen *het*, om gelukkig te worden. De ene religie of geloofsovertuiging wordt concreet, anderen blijven vaag. De één belooft een hemel en weet die goed te beschrijven, de ander belooft 70 maagden voor eigen gebruik, anderen beloven het niets, de volledige rust, de verlossing van de eeuwige terugkeer. De meest bijzondere belofte was eigenlijk de Egyptische belofte, namelijk dat het leven hier op aarde, aldaar gewoon doorgaat mitst je de overtocht goed voorbereid. Als je dat wilt dan heb je, neem ik aan, iets goed gedaan in de wereld hier beneden. Toch? Nietzsche speelde ook met een soort test voor het geluk. Geluk is het moment dat je de idee kunt verdragen dat je jouw leven zoals het is, keer op keer zou kunnen herhalen.

De queeste naar het geluk staat gegrift in de Amerikaanse grondwet: we zijn vrij zelf het eigen geluk, het eigen goed te formuleren en te zoeken mitst we daar anderen niet mee lastig vallen. Maar het is niet allemaal even zeker. In het toneelstuk van Samuel Beckett, *Waiting for Godot* uit 1956 wordt het geluk onderdeel van een algehele uitzichtloosheid, waarin slechts de zoektocht naar tijdelijke afleiding enig soelaas biedt. Estragon en Vladimir maken zo nu en dan wrange uitzichtloze opmerkingen over hun geluk.

Vladimir: You must be happy, (...) deep down, if you only knew it.
Estragon: Happy about what?
Vladimir: Happy to be back with me again.
Estragon: Would you say so?
Vladimir: Say you are, even if it's not true.
Estragon: What am I to say?
Vladimir: Say, I am happy.
Estragon: I am happy.
Vladimir: So am I.
Estragon: So am I.
Vladimir: We are happy.
Estragon: We are happy. [Silence] What do we do now, now that we are happy?
Vladimir: Wait for Godot.

Het toneelstuk is een oefening in de stille wanhoop. De personages zijn niet of nauwelijks in staat zich te herinneren wat er de dag ervoor is gebeurd; de tijd vloeit, maar niet in de zin van Edmund Husserl's fenomenologische tijd, waarbij we het onmiddellijke verleden aanhouden en ons daarmee open kunnen stellen voor de toekomst en zodoende richten op die toekomst, in *Waiting for Godot* *vervloeit* de tijd, een laatste fase vóór de collectieve amnesie of dementie. Vladimir en Estragon, maar ook de langstreckende Pozzo en Lucky zitten gevangen in de eeuwige terugkeer van dezelfde uitzichtloosheid: *nothing happens, nobody comes, nobody goes, its awful*, zegt Estragon op een gegeven moment. En dan zal hij dat niet in fysieke zin bedoelen want het is er een komen en gaan van jewelste op toneel, er gebeurt van alles. Maar het is een sociale uitspraak, *dát* wat er gebeurt, en *die* mensen die komen en gaan doen er niet toe. Is dat omdat niets er toe doet? Is het omdat ze niet het vermogen hebben er iets van te maken? Wie zal het zeggen? Daar spreekt Beckett niet over. Dat is zijn goed recht. Ze wachten in ieder geval op iemand die maar niet komt Vladimir en Estragon zitten in een soort *Nietzsche-gone-wrong* sfeer, een eeuwige herhaling van het telkens nieuwe omdat gisteren alweer vergeten is, een eeuwig kortzichtig uitzicht op de uitzichtloosheid: wel de eeuwige herhaling, telkens weer als iets nieuws omdat het vorige vergeten is, maar niet het genot daarvan en ook niet de wens daartoe. Het hebben van uitzicht is blijkbaar een belangrijk ingrediënt in hun geluk, uitzicht naar het andere, de wens voor een transcendente sprong uit jezelf. Maar helaas komen zij met die sprong telkens weer zichzelf tegen. Ze zijn het gelukkigst als ze de tijd en het eeuwige wachten even mogen vergeten middels een hoopgevende gedachte, een kortstondig woordspel, een bitse ruzie. Maar dan begint het wachten weer, en waarvoor wachten ze dan? Godot. Maar wie is Godot? God mag het weten. Hij komt in ieder geval vanavond niet. Misschien komt hij morgenavond.

Wellicht zouden we gelukkig kunnen worden als we het geluk beter leren duiden. Immers is het makkelijker iets te bereiken als je al weet wat je wilt bereiken en als je ervaring hebt opgedaan in het bereiken ervan. Is het geluk te duiden? Het probleem is, dat je bij het duiden van iets terecht komt in een spiraal die vanaf een bepaalde hoek circulair lijkt te zijn. Ik zal dit proberen uit te leggen. Als ik iets probeer te omschrijven, zoals geluk, dan heb ik daar woorden voor nodig. Woorden staan voor concepten. Wat zijn concepten? Tja, nu wordt het raar. Concepten zijn namelijk *door ons aangewezen eenheden*. Deelt de rest van de wereld dat gevoel voor de eenheid van een concept? Vast wel. Niettemin is de eenheid van een concept alleen door bepaalde criteria te selecteren te handhaven. Hij blijft altijd aanvechtbaar. Neem een boom. Als we ons een boom voorstellen dan zal deze ongetwijfeld generieke

karacteristieken vertonen. Wortels, stam, takken, bladeren en die in een bepaalde configuratie tot elkaar. Maar de eenheid van dat concept is alleen op basis van de schaal waarop we kijken te handhaven. Op een microscopisch niveau, waarin de wortels en bladeren stoffen opnemen, waarin de bast een plek biedt voor allerlei andere levens vormen, is de eenheid van de boom al veel moeilijker vast te stellen. Eenheidsbeelden berusten op ons zintuiglijk vermogen. ** Vermogen staat in dit geval voor zowel de beperkingen van onze zintuigen als hun mogelijkheden. Je kunt alles als een eenheid aanwijzen, maar de eenheid van het daarmee ontstane concept is voorwaardelijk. De voorwaarden zijn de spelregels van jou vinden, jouw zien, jouw voelen. Dat wil zeggen dat taal en de conceptuele wereld die het ontsluit en mobiliseert en in relatie tot elkaar brengt, een soort eigen constructie is. Omdat je concepten aanwijst wijs je ook grenzen aan waar het een het ander niet meer is. Of dit nu heldere grenzen zijn of vage overlappingsen of lege niemandslanden maakt niet uit. Die grenzen zijn door jou met behulp van jouw vindingrijkheid, grotendeels aangegeven door de cultuur waarin je bent opgegroeid bepaald. Het duiden van iets is dus goed vergelijkbaar met een spel, het duiden van iets behoeft spelregels, spelregels aangegeven door de manier waarop je lichaam zich begeeft in zijn omgeving en daar relaties mee aangaat en hoe die deze relaties heeft leren zien. Die relaties zijn veelal oorzakelijk, of dragen in ieder geval informatie ten behoeve van het gebruik van die relaties. Het is dus heel goed mogelijk dat een andere manier van kijken hele andere spelregels voor het duiden van iets zou kunnen opleveren. Wij hebben ons lichaam als redelijk autonoom leren zien, maar er zijn wellicht dieren die hun *zelf-zijn* helemaal niet zo stellig durven te verdedigen, dieren die veel eerder opgaan in iets groter en hun eigen bestaan niet zonder dat andere durven stellen. Dus, je kan alles duiden, maar met het duiden van iets pleeg je geweld, je benadrukt relaties die jij in staat bent te zien en negeert de zee van andere relaties die je niet in staat bent te zien. Dus er treed een verarming op bij ieder duiding. Dat is onvermijdelijk. Het is een variant op wat in de filosofie wel het hermeneutisch dilemma heet: Hoe kan je iets weten van het geheel zonder dat je iets weet van de delen, maar hoe leer je iets over de delen zonder hun samenhang in het geheel te begrijpen. Het is vanuit de logica een onoplosbaar probleem en toch lukt het ons, door iets dat groter is dan een logica spel, gebaseerd op geduide spelregels, namelijk de ervaring.

We voelen ons gelukkig. We weten het in de ervaring te plaatsen. Als we gelukkig zijn, wat zijn we dan precies, wat voelen we dan en hoe weerkaatst dat gevoel, hoe resoneert het en hoe verwerken we het gevoel en haar klank tot geluk? Voelen we ons lichamelijk goed? Voelen we ons uitsluitend lichamelijk goed? Het worde gevoel impliceert dat niet alleen, het maakt het volkomen duidelijk. Bij het kwalificeren van een gedachte als juist of onjuist, sterk of zwak, waar of onwaar, ontstaat een gevoel. Waarheid is een gevoel. Voelen we ons een goed mens? En is dat *goed-mens-voelen* ook een lichamelijk gevoel of uitsluitend een zaak voor de zelf? Is een dergelijke breuk tussen het lichaam de zelf en de omgeving wel mogelijk? Voelen we dat we onze plicht hebben gedaan jegens de omgeving, jegens onszelf, jegens ons lichaam? Is dat een lichamelijk gevoel? Voelen we het als we een goed doel nastreven en dat op een goede manier doen? Als ik in dit boek zo hevig aanzet met de relatie tussen lichaam, zelf en omgeving alsof het de meest elementaire categorieën zijn van ons bestaan, dan zou geluk ook in die relatie gevonden moeten worden. Dan is ons doel die relatieset met de kwaliteit *gelukkig* te kunnen duiden. En hoe beter we daar in worden, hoe meer ervaring we daar in opdoen, hoe effectiever die verzameling kwaliteiten zich profileert. We hebben reeds het feit dat het gevoel zich uit in een lichamelijk gevoel. De continuïteit tussen lichaam en geest wordt steeds moeilijker te ontkennen. Dus als mijn zelf een houding onderhoudt, dan vertaalt die houding zich in een lichamelijk gevoel. Als we het hebben over een gevoel dan moeten we concluderen dat ieder gevoel lichamelijk is. Maar het lichamelijk gevoel hoeft nog niet het geluk te zijn dat ons doel is? Wellicht is het gevoel pas geluk als de rede voor dat gevoel het gevoel goed doet klinken, oftewel correct als we een vooringenomen positie nemen of lekker als we exploratief bezig zijn. Het lichamelijk gevoel is meer dan endorfinen. Er is een soort gevoelsakoestiek. Het gevoel klinkt... Het klinkt, niet omdat ik graag mysterieus klink, maar omdat de naalogie met de klank een dwingende is. De oorzakelijke verbanden in een muziekstuk zijn net zo meervoudig als het geluk als staat van de mens (het lichaam met een zelf in een omgeving)

En dan wat? Het gelukt klinkt. Is het genoeg als dat eventjes mooi klinkt en dan slechts als herinnering nagalmt? Moet het een eeuwig durende relatie zijn die altijd even gelukkig is? Wordt de relatie dan geduid vanuit de relaties die het lichaam aangaan met de zelf en de omgeving of juist vanuit de zelf in relatie tot het lichaam en de omgeving? En ligt dat geluk dan voornamelijk in het lichaam, in de zelf of in de omgeving? Of wordt het lichaam en de zelf pas gelukkig als de omgeving gelukkig is? En waar moet het dan gelukkig mee zijn? Met jou of met zichzelf? Maar is de omgeving wel een zelf? Nu weet ik dat ik, in geest van Heidegger's antwoord op deze vraag, eigenlijk al gelukkig ben als ik op de bank zit en met deze vraag op een oprechte manier bezig in een rustig huis waar mijn zoon speelt met zijn Pokemonspel en mijn lieve vrouw met het hare bezig is terwijl we allemaal wachten op de terugkomst van mijn dochter uit het buitenland en het weer mooi is en morgen weer mooi beloofd te worden.

Misschien is de waarheid een beter doel. Misschien liggen die twee niet ver uit elkaar. De toegang tot de waarheid in de vorm van de werkelijkheid geeft een voorwaarde voor het geluk. De waarheid zelf maakt wellicht niet gelukkig maar geeft wel uitsluitel. Natuurlijk de volledige waarheid is niet toegankelijk. Het enige wat toegankelijk is voor ons is de werkelijkheid, de werking van de wereld in relatie tot ons. Maar daar kan wellicht het geheim liggen....

John Körmeling is ten tijde van dit schrijven bezig met een groots project voor de wereld tentoonstelling in China: *Happy Street*. Een kunstwerk dat uit gebouwen zal bestaan, langs een straat. Hij weet waar geluk ligt: geluk ligt in een goed gebruikte straat. Daar gelooft hij in. De straat maakt gelukkig als het goed gebruikt wordt, als er werkende mensen en wonende mensen, kinderen en oude mensen, dansende meisjes en menen allemaal een plaats kunnen krijgen. Maar ik denk dat het vooral hij is die gelukkig is in het werken aan zijn happy street. Een drukke straat geeft ook mogelijkheid tot confrontatie en er zijn mensen die de confrontatie kosten wat kost uit de weg gaan. Veza Canetti beschrijft een straat in Wenen in haar boek *Die Gelbe Strasse* waarin de ingrediënten die Körmeling bij elkaar weer plaatsen al aanwezig zijn, maar om van een happy street te spreken gaat ver. De mens heeft een enorm talent om zijn eigen hel te construeren, zichzelf ongelukkig te maken. Er zijn zaken die als voorwaarde voor het geluk kunnen gelden maar die op zichzelf niet en nooit in staat zijn gelukkig te maken. Voor een happy street is meer nodig dan een straat met gebouwen en mensen die daar wonen en werken. Geluk behoeft oefening en nog wat.

Wat is dat dan precies, geluk? Geluk, zegt T.E. Lawrence is absorptie.¹ Geluk is volgens hem het opgaan in de dingen die je bezig houden. Ik heb ooit is over zo iemand gelezen. Het verhaal ging op dat moment over een man die zelf een boek aan het lezen was. Ik zie nu nog die man met zijn boek voor me. De man, een jonge dokter in George Eliot's *Middlemarch*, leunt voorover in zijn stoel, hangt over zijn bureau en leest aandachtig. Hij zit *in* het boek. Hij leest door te herlezen en weer te herlezen. Hij leest als een koe het gras kauwt, wel zeven keer. Dan leunt hij achterover en denkt na over wat hij gelezen heeft. In het achterover leunen gaat hetgeen hij net gelezen heeft relaties aan met zijn wereldbeeld. En om het nieuwe de accommoderen moet al het reeds aanwezige iets verschuiven. Hij is daar zo intensief mee bezig dat de lezer die de bewuste passage met deze beschrijving leest denkt daar een kortstondig geluk kan proeven. Hij kijkt even uit het raam naast zijn bureau maar gaat terug naar de wereld van het boek, een hele wereld. Want wat er niet op de pagina staat wordt door zijn ervaring en fantasie aangevuld. Hij weet immers hoe de wereld werkt. Het boek is als een kiezelsteen dat over het water scheert. Het water ligt er al en wordt geroerd door de steen die er dan vervolgens in verzinkt en onderdeel wordt van de grond die het water ook nodig heeft.

Voor Schopenhauer is het geluk ook te vinden in de absorptie. Maar een ander soort absorptie. Hij vindt het geluk door geheel op te gaan in *het andere*, het object van aanschouwing bijvoorbeeld, zodat de blinde woelingen van de wil, die zowel het object als jou heeft voortgebracht, je even met rust laten, over je heen spoelt en je tot rust komt. Dat was voor Schopenhauer een belangrijk gebruik van kunst. Je staat dan *buiten* het leven maar *in* een ding, om even *niets*, *ofwel het niets* te voelen. Ik voel niets: ik ben gelukkig. Ik weet niet of T.E. Lawrence dát bedoelde. Hij vond zijn vorm van absorptie juist door zo duidelijk en vastberaden in het leven te staan voor een doel waar hij van overtuigd was dat het een goed doel was. T.E. Lawrence is beter bekend als de revolutionair Lawrence of Arabia. In die zin heeft hij juist meer weg van een tijdgenoot van Schopenhauer, Søren Kierkegaard. Deze zag geluk, of in ieder geval een vol en waardevol leven in de duidelijke keuze voor je verantwoordelijkheid, de keuze te maken als het er op aan komt en daar achter te staan er in op te gaan. Tja het zou lichamenlijk best wel eens moeilijk kunnen zijn. Maar het geluk is niet een lichamenlijk comfort. Daar is men al langer achter. Het is wel een lichamenlijk gevoel, maar dat gevoel heeft niet het lichaam als object. Mensen die lichamenlijk onmenselijke dingen hebben doorstaan kunnen daarin gelukkig worden. Dat weten we van bergbeklimmers en ontdekkingsreizigers. Mensen die niet bang zijn van de dood of van pijn, kunnen hun geluk lichamenlijk wel proeven maar in de pijn, in de ascese, in de ontbering.

Beide versies van de absorptie zijn goed voor te stellen.² De één met het leven vóór je als object van aandacht en zorg, de ander even buiten het leven, een heerlijke verlatenheid via het kunstwerk object, via iets *moois*. Misschien

---

¹ T.E. Lawrence, *The Seven Pillars of Wisdom*

² If, raised by the power of the mind, a man relinquishes the common way of looking at things, gives up tracing, under the guidance of the forms of the principle of sufficient reason, their relations to each other the final goal of which is always a relation to his own will; if he thus ceases to consider the where, the when, the why, and the whither of things and looks simply and solely at the what; if, further he does not allow abstract thought, the concepts of the reason, to take possession of his consciousness, but, instead of all this, gives the whole power of his mind to perception, sinks himself entirely in this, and lets his whole consciousness be filled with the quiet contemplation of the natural object actually

is daarom het beeld van de man met het boek eerder een Schopenhaueriaanse vorm van absorbtie dan een Kierkegaardiaanse. Ik heb beiden wel eens nodig. Ik gebruik ze beiden ter onderhoud van mijn ik, mijn zelf. Het *ik* is een dynamische assemblage, een zelfwording; vormend en gevormd. De ik vormt zichzelf door de handeling over en weer in en met een omgeving die toegeëigend is door de *ik*. Door de absorptie van Schopenhauer ga je op in je omgeving zonder dood te gaan. Door de absorptie van Kierkegaard profileer je jezelf in relatie tot je omgeving. Verhoog je het contrast tussen jezelf en je omgeving. Absorptie door je omgeving is voor Heidegger, vanuit een andere vraagstelling overigens, wel degelijk een vorm van doodgaan.³ Opgaan in je omgeving is voor Heidegger een vorm van verval; een *decadere*, de stofwisseling verliest zijn dynamiek. Het lichaam wordt weer opgezogen door de grond waartegen het zichzelf onderhield als individu.⁴ Dat is dichter bij Kierkegaard dan Schopenhauer. Opgaan in het andere is een manier van doodgaan.⁵ Daar stelt Heidegger tegenover dat de zorg voor het zijn, juist leven biedt. Heidegger hield zich bezig met de zorg voor het bestaan. Dus dat is dan een soort zijnsabsorptie.

Voor de utilisten was het geluk te vinden in de vrijheid je eigen goed te kunnen nastreven. Dat is vergelijkbaar met Nietzsche en Arsitoteles. De mens, zoals Nietzsche dat ook voorstond is een zelfbouwproject, een zelfstilering en moet zich actief onderhouden.⁶

Waarom willen wij eigenlijk niet dood? Dat is een vraag die met het voorgaande gepaard gaat. Waarom zetten wij door in dit leven? Waarom is leven *de moeite waard*? Albert Camus meende dat de reden dat wij als mensen en masse geen zelfmoord plegen te maken heeft met het moment van Sisyphus.⁷ Het is een zeer herkenbaar moment. Een vervorming van Nietzsche's bijzondere regel van de eeuwige herhaling.⁸ *Het moment van Sisyphus* is het moment waarop de oude, eeuwig gedoemde koning de steen met veel moeite en pijn bovenaan de berg heeft afgeleverd en de steen onherroepelijk weer zijn neerwaartse weg begint, voor de honderdduizendste keer. Sisyphus bevindt zich in de Griekse hel, verdoemd tot de eeuwige herhaling van iets moeizaams omdat hij de goden op een domme (lees arrogante) manier bejegend had: *hubris*. Maar het moment van aankomst boven op de berg is van Sisyphus zelf, dat kan hem niet ontnomen worden. Hij laat de steen los, hoort wellicht de eerste kreun van de steen die in de ban raakt van de onaflatende roep van de zwaartekracht en weer begint te bewegen. Hij kijkt om, negeert de steen even en ziet het weidse landschap van de goden, zo mooi, zo stil, en loopt rustig naar beneden terwijl de steen hulpeloos en zonder zin naar beneden dendert. Hij kan er van genieten. Hij loopt, ziet de rots in zijn woeste poging tot de kern te dringen, maar dat is een zorg voor later. Hij heeft het toch maar weer een keer gedaan, en het is een mooie dag....

5

Geluk is absorbtie, dan is geluk als lichamelijk gevoel, de beloning voor absorptie, het gevoel de tijd goed te hebben doorgemaakt. De tijd die in het lichaam en de omgeving als beweging in de ruimte zich openbaart.

De utilisten wilden de vrijheid je eigen goed te kunnen nastreven. Ik kan me daar iets bij voorstellen. Ik zie kunstenaars, ondernemers, handwerklieden, boeren, sadisten, managers, schrijvers, denkers, criminelen, leiders, dienaars hun goed nastreven. Ze raken geheel geabsorbeerd in hun queeste. Als iets tegenzit worden ze diep ongelukkig. Als iets meezit ontstaat er hoop. Als het project is gelukt even een moment van extase misschien bekleed met bescheidenheid of *hubris*. En dan het volgende project of een leven in de nagalm van het eerste succes. Of een verandering.

---

present, whether a landscape, a tree, a mountain, a building, or whatever it may be; in as much as he loses himself in this object, i.e. forgets even his individuality, his will, and only continues to exist as the pure subject, the clear mirror of the object, so that it is as if the object alone were there, without anyone to perceive it, and he can no longer separate the perceiver from the perception, but both have become one, because the whole consciousness is filled and occupied with the one sensuous picture; if thus the object has to such an extent passed out of all relation to something outside it, and the subject out of all relation to the will, then that which is so known is no longer the particular thing as such; but is the Idea, the eternal form, the immediate objectivity of the will at this grade and, therefore, he who is sunk in his perception is no longer individual, for such perception the individual has lost himself; but he is pure, will-less, painless, timeless, subject of knowledge (Arthur Schopenhauer 1788-1860 *Die Welt als Wille und Vorstellung*, 1819 & 1844 § 34; I, 231)

³ Heidegger, *Sein und Zeit*

⁴ Zie ook Bergson *Evolution Creatrice*

⁵ Zie ook Spinoza, *Ethica* en Deleuze

⁶ Nietzsche, "One thing is needful. – To "give **style**" to one's character – a great rare art! It is practiced by those who survey all the strengths and weaknesses of their nature and then fit them to an artistic plan.. Here a large mass of second nature has been added; there a piece of original nature has been removed – both times through long practice and daily work at it. Here the ugly that could not be removed is concealed; there it has been reinterpreted and made sublime.. For one thing is needful: that a human being should attain satisfaction with himself, whether it be by means of this or that poetry and art..." Friedrich Nietzsche, *Die fröhliche Wissenschaft* (1882) *The Joyful Science*

⁷ Albert Camus, *The myth of Sisyphus*, 1942

⁸ Friedrich Nietzsche, *Vrolijke Wetenschap*, 1882

In ieder geval is het geluk een gevoel. Het is lichamenlijk. En geluk voelt goed. Nu hoeven we het goed nog niet te concretiseren. Is dat gevoel een hedonistisch gevoel, waarin het lichaam zich gestreeld voelt? Dat kan. Is het gevoel een streling van de zelf. Waarbij het lichaam reageert op een bevestiging van het ik: "je hebt het goed gedaan jongen" Is dat hetzelfde als een hedonistisch geluk zoals een orgasme of een streling over het hoofd. Kunnen die twee los gezien worden van elkaar? Is het altijd de omgeving die verantwoordelijk is voor het geven van geluk. Moet de kunstenaar het hebben van zijn publiek of van mensen in zijn omgeving die hij voor wat betreft hun mening respecteert?

Ik denk dat het allemaal kan. Er is een lichamenlijk geluk, waarbij het lichaam direct zintuiglijk wordt geraakt. Dat is het gevoel. En iedere kwaliteit eindigt in een gevoel, een lichamenlijk gevoel. Tegelijkertijd is er de mogelijkheid om de ik te bevestigen. Ook dat uit zich in een lichamenlijk gevoel. Maar altijd is de impuls afkomstig uit de omgeving of het lichaam. Dus het geluk zit 'm in de relatie tussen het lichaam, de zelf en de omgeving en uit zich in een gevoel. Geluk heeft een hedonistische grondslag. Het is een gevoel. Nu is het gevoel wellicht eenvoudig, een gevoel van makkelijke doorgang, of comfortabele gepastheid, of een verrassend binnenkomen of ontvluchten. Maar omdat het de relatie tussen de drie grondelementen zijn: het lichaam, de zelf en de omgeving kan het geluk vele variaties kennen, of vele vormen van nagalm. Het is veelal hetzelfde gevoel dat zich akoestisch weerkaatst in een geluksruimte de ruimte waarin het lichaam, de zelf en omgeving een bepaalde configuratie aangaan, een situatie scheppen. Het is dus ook hoe het lichamenlijk gevoel gevoed wordt met reflectie, met het antwoord op de vraag: waarom voel ik mij zo?

Nu is het zo dat veel productie van kunst niet tot geluk leidt. Ook kan dat geluk pas veel later komen in de vorm van bevestiging vanuit de omgeving. Het kan zo zijn dat de kunstenaar het proces van het maken het gelukkigst ervaart en lang daarna het geluk ervaart van zegening, dat de omgeving het werk leert waarderen. Het kan, in banale zin, ook zo zijn dat het lichaam een genot ervaart in het ondergaan van het kunstwerk. De vormen van geluk hebben de vorm van een kwaliteit, alledrie liggen in het gebied van de esthetiek maar hebben vooral ook te maken met het beoogde doel. De queeste naar het geluk, mag gezien worden als het doel van de esthetiek mits we de voorwaarden neerleegen voor een pluralistisch gelukservaring. Wellicht is het een lichamenlijk gevoel. Maar het is de beredenering van dat lichamenlijk gevoel, de reden voor dat lichamenlijk gevoel dat in het gebied van de esthetiek ligt.

Is het geluk echt ons doel? Ja natuurlijk is het geluk ons doel. Het geluk is eenvoudigweg ons doel omdat het doel geluk heet. En ook al richt het doel zich op iets anders, dan is het nog steeds het geluk waarop het doel zich richt. Als ik de roem tot doel heb dan is het bereik van roem een gelukzalig vooruitzicht. Wellicht houdt het me zo bezig dat ik de weg naar de roem ook als gelukkig ervaar. Ik heb een doel en ik wordt er geheel door geabsorbeerd. Er zijn langs die weg ook kleine successen die me een gevoel van geluk geven. Wat wil ik nog meer. Dat het anders uit kan vallen als ik dan eenmaal bekomen ben van de extatische vreugde als ik mijn doel voor het eerst heb bereikt doet daar niets aan af. We zoeken iets omdat dat ons gelukkig zal maken. Ook weten sommige knappen koppen dat ze gelukkiger worden als ze het geluk niet nastreven, maar het geluk zoeken in wat ze al hebben. Streven is niet voor iedereen een gelukzalige bezigheid. En die mensen die hun heil zoeken in het ongelukkig zijn? Zijn zij ook gelukkig? Willen zij ook het geluk? Ik weet het niet. Mensen zijn zo goed in het liegen. Ik ken alleenmijzelf met enige zekerheid. Ik wanneer ik lieg. Ik weet denk ik ook wel wanneer ik tegen mezelf lieg. Ja ik zoek het geluk. En ja ik denk het te kunnen vinden. Ik verzorg mijn lichaam goed, ik leef om een goede dood tegemoet te gaan, een goede dood waarin ik kan terugkijken en zeggen, zo dat was me een leven zeg en ik zoek ook de bevestiging vanuit mijn omgeving, maar daar ben ik erg voorzichtig mee. Dus het geluk ligt in het vervullen van mijn plichten tegenover mijn lichaam, mijn zelf en mijn omgeving, het ligt in het goed mens zijn, het goed kunnen mensen en het ligt in het hebben van een wedrkerig doel, een doel dat buiten mijzelf ligt om mijn zelf beter te plaatsen.

Je moet je het volgende voorstellen. Ik heb een doel. Dat doel ligt niet buiten mij maar ook niet in mij. Het doel is de relatieset die mijn lichaam, mijn zelf en mijn omgeving in een bepaalde verhouding tot elkaar brengen. Stel dat mijn doel is het beste bibliotheek gebouw te ontwerpen. Dat wil ik. Waarom wil ik dat? Omdat ik dan het beste bibliotheekgebouw heb ontworpen. Dat voelt goed. Dat maakt mij tot een goede architect. Ook dat voelt goed. Ik hoef nu niet te specificeren wat het beste precies betekent en hoe we dat moeten meten. Dat is van latere zorg. Nu gaat het er om dat ik dat wil. Het is een ambitie. Ik kan geen goede architect zijn als ik geen goede gebouwen ontwerp. Dat mag duidelijk zijn. Ik kan nog steeds een goed mens zijn, een goede minnaar, een goede vader, maar geen goede architect. Een goede architect ontwerpt goede gebouwen. Een goed schrijver schrijft goede teksten. Daar hoeven we niet moeilijk over te doen. Maar waarom wil ik dat? Dat voelt goed. Ik wil niet gaan psychologiseren.

Daar is de esthetica niet voor. Maar wel wil ik dat doel vanuit de esthetica ontleden. We weten dat het bereiken van een doel een goed gevoel geeft. Zo ver mogen we gaan. Is esthetica dan slechts het veroorzaken van een goed gevoel? Nee. Het gevoel is weliswaar lichamelijk maar dat lichamelijke gevoel *klinkt* in een ruimte die bestaat uit mijn lichaam, mijn zelf en mijn omgeving. Het is niet alleen het goede gevoel dat telt het is het goede gevoel dat klinkt in de ruimte waarin het ontstaan is. Nu zal het de lezer niet ontgaan zijn dat ik dat klinken metaforisch bedoel. Niettemin is het moeilijk een betere omschrijving te vinden. Als we het gevoel als een geluid zien, dan is het onmiddellijk duidelijk dat een geluid klinkt. De factoren die het geluid doen klinken liggen in de oorzaak van het geluid, de geluidsbron. Maar het ligt ook in de klankkast. Maar het ligt ook in het vermogen van het oor van de ander die het hoort. Als we die analogie ontleden kunnen we begrijpen dat het lichamelijk gevoel niet veel meer is dan de snaar, of de trommelvlies, of het rietje. Er zijn nog zoveel zaken die het geluid moeten vormen en versterken en horen en interpreteren dat we er nog lang niet zijn als we zeggen dat het doel is een goed lichamelijk gevoel te hebben dat we vervolgens als geluk kunnen aanwijzen. Dat gevoel is slechts een voorwaarde voor het geluk. Het geluk is de muziek. Daarvoor hebben we nodig: een snaar, een klankkast, een bepaalde verhouding tussen die twee, nog meer snaren, iemand die ze kan bespelen, goed kan bespelen, iemand die de muziek bedacht heeft en heeft weten te codificeren op een of andere manier, de musicus die niet alleen weet te spelen maar die de code weet te ontcijferen, een ruimte waarin het spel tot zijn recht komt, iemand die het kan horen en waarderen tegevoert de speler. Dan pas is er muziek. Welnu, een dergelijk verhaal is ook mogelijk voor het geluk. Het geluk is wellicht een lichamelijk gevoel, maar het heeft een lichaam nodig waar het gevoeld kan worden, een zelf die de akoestiek van dat gevoel kan waarderen en een omgeving waarin de klank van het geluk kan galmen als muziek.

Mijn zelf is altijd mijn doel. Maar mijn zelf is de relatieset tussen mijn lichaam en mijn omgeving. Dus ik weet, als zelf. Of liever gezegd dat leer ik gedurende een leven dat mijn geluk niet geheel uitsluitend in het lichaam ligt, niet uitsluitend in de zelf en ook niet uitsluitend in de omgeving. Het geluk en het ongelukkige is de muziek dat in mijn zelf klinkt als het lichaam en de omgeving tot samenspel komen. Egoïsme is een zelfgerichtheid die de zelf noch de omgeving goed doet. Ik kan mijn zelf als doel beter dienen door de relatie tussen mijn lichaam en mijn omgeving tot een fijn samenspel te doen komen. Door daar goede muziek voor te componeren en te spelen en te zorgen dat er mensen zijn die het horen. Transcendentie en immanentie zijn valse categorieën tenzij ze aan schaal geboden worden. Ieder gebruik is transcendent gezien vanuit de entiteit die zich moet handhaven in zijn omgeving, maar immanent vanuit het geheel waarin een tautologisch netwerk van gebruik toegelaten wordt. Als ik telkens gebruik maak van iets dat buiten mij ligt, dan ontstaat er een netwerk van gebruiken. Iedereen en alles gebruikt elkaar. Wat ik gebruik maakt mij beter. Het doel wat ik voor ogen heb heeft tot doel mij beter te maken. Beter ten aanzien van een beeld van mijzelf. Het doel dat mijn lichaam en mijn omgeving dient dient mij. In bepaalde religies kun je je lichaam goed dienen door hem te verwaarlozen en te straffen. Dat wekt bewondering en beloning door god. In andere religies dien je je lichaam en je omgeving door (te) veel te consumeren. Dat drijft de economie. Waar rijke mensen bewondering oogsten. Spinoza ze dat de deugd zijn eigen beloning is. Dat is diep. Ik denk dat dat is wat ik hier sta te verkondigen. Maar dan op een andere gebrekkigemanier. Ook heeft Spinoza alle complee emties weten te reduceren tot configuraties waarin grondgevoelens als vreugde en triestheid verschillende klanken weten te produceren. Jalousie is dan bijvoorbeeld een klankvorm van triestheid.